

Hitau ya Itikamili

Xitabu xa naxigola

Traduziram e produziram o livro num seminário, Nairobi, Quênia, 2006

Texto de **A História da Joana, Manual do Facilitador**, © 2005 SIL Africa Area

Os originais de A História da Joana e o seu Manual do Facilitador e as suas ilustrações, Livros 1 até 5, ©2004 Shellbook Publishing Systems (www.shellbook.com) Usado com a permissão.

Ficha Técnica:

Título: Itau ya Itimkamili Shitabu sha nashigol
(A História de Kande)
(The Kande Story)

Língua: Cingoni

Ilustrações: MBANJI Bawe Ernest.

Primeira edição electrónica, 2010

Produzido por: SIL Moçambique
lidemo.net@gmail.com
C.P. 652
Nampula, Nampula
Moçambique

O utilizador pode copiar e distribuir a obra

Itau ya Itimkamili

Shitabu sha nashigola

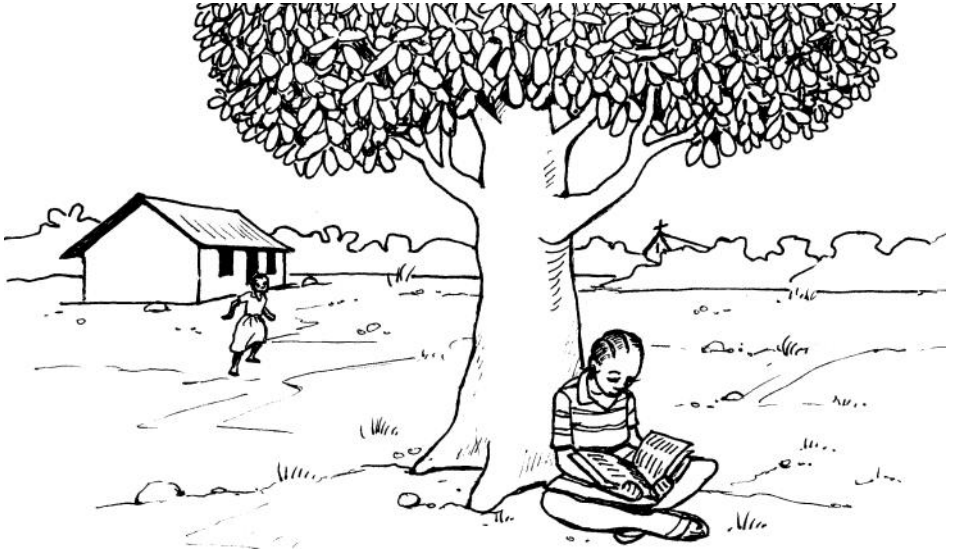
Shingoni

SIL
CP. 652, Nampula, Nampula
Moçambique

Lishomo Iya 1

Shili ya Amma

Aitikamili akatama pahina mkongo akashomaga. Unung'unamudu jwankema itibudo a hika a kahutukaga, ni kujingi ukema "Aitikamili, Aitikamili! Né najoine vimandakini nyumba kutenda amma avi ni shili! Shili gani?"

Itikamili a tenda, "Né mona ngati nimanyiti, tijau takajoi veniava kama yeyé né ngombokeléé." Ajendelekea kupwata kavena jojo Itikamilyojo. "Tijé tilole mwene jwopala kujomboketa kupeheka kwa mma." Ene apwata Itibudo kwatangi a lombomundu a nahota.

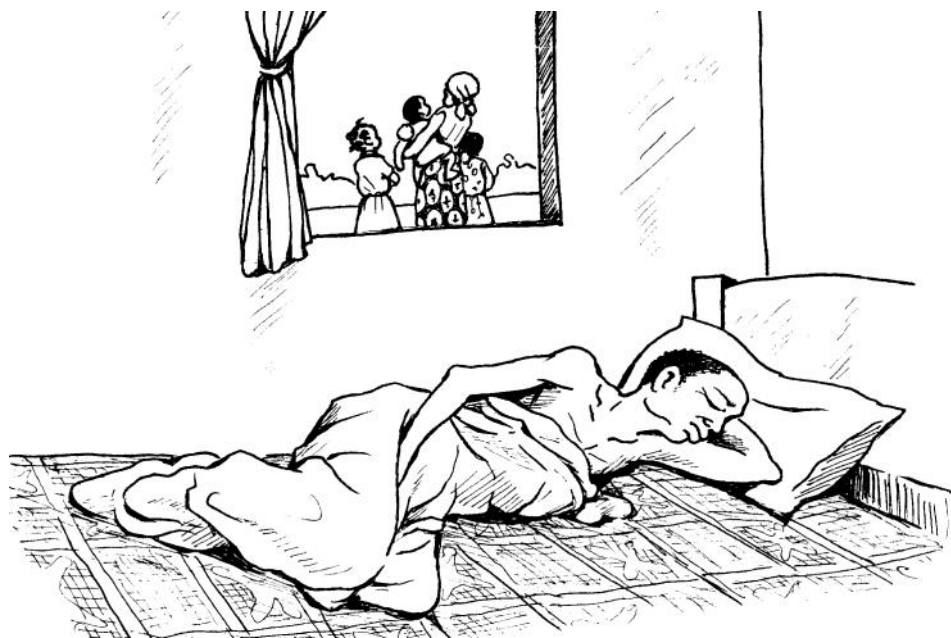

Voha ni vavena apeheka kwanyongovao, akaekaga ni akapomola ni mapomo muni. Eno a lihangihana Hungo ni Nahale ni nnombomundu Shiteleko ni akakamundu.

“Nkotoke, munanyokonyi muni, atativino atenda kupomolela,” a pwata anyongovao.

Itibudo akota: “Amma, mmini shili?”

“Ulongo wito utenda ukola,” Nahale tavenako nkakamundu.

Nahale, jwa myaka nsheshe ya shipwagilo, atenda
“Né ulendu kushumbe kwatangi atate.”

Anyogumundu nnyakula, kabula kupeheka
panyango.

“Atativino aimanyiti, mwaleke apomolele,” apwatita
anyongomundu kuntangi Nahale.

Nahale ajingi kunung’unika. Jono innong’ila ukina
natatimundu.

Ampekea ukate kutenda jono a navandikane
natatimundu.

Mwaa aiwene kutenda atitivao a tamite myee
yamaena pashindanda a kavinaga kwanyong’onyea
pahega, ukombalá ni nakupajawila kumaengo. Ulongo
voa wakavé juguli juguli mwaa wa shitamwa sheneshe.

Linjova limu, Itikamili ngajawila kushokoni. Jonojo ngajingila kwatangila kaganjamundu kutenda amma tavenako mwana.

Eno papa, nshanda jumu a pêta pavandivandi pangota Itikamili akashonjoaga kutenda: “Jono mwanó jwapala kupwagó, tavenako ukimwi ngeti atatimundu.”

Itikamili nakupajowinae indu yapwatitae jono nshandojo.

Itikamili atenda: “Né miukubali kutenda atate nakupavinako ukimwi,” Itikamili akombokela atenda, “Kama a vinako?”

Nganjamundu Itikamili apwata kutenda: “Munanjonakie jono nshandojo.”

Itikamili wahujitá ukaia ajingi kwakota anyongomundu. “Amma, atate avi ni ukimwi?” Anyonga Itikamili wajoini ela a kotomi muutu pahe.

Itikamili atenda: “Amma nambo né ngoliti itaki né nimanyi.” Anyongo Itikamili agalambuka kuló-kongi.

Itikamili ngàpawena kutenda a mma pená avi ni mahole. Anyonga Itikamili atenda: “Nnevelele mwanango kwakushokó kwajoa vandu vangi.”

Itikamili akota “Shipala kutenda ni kama atativitu kuwela pala? Tipala kulama ó?”

“Nnongo tatijangatili,” apwata anyonga Itikamili. Voa ni vavena ajingi ugutaguta.

Atatimundu Itikamili awela myei ipetite.

Valongo ni akaganjamundu aika kuhani.

“Angotavéna nakupahikita kwalola ukate wavinitá ni walagita wola?” Ene apwata Itikamili.

“Akanahota vamaganisha vinawená kuhika kwalola atate ngeti ammela kuwela.”

Gapetiti manjova, wawili a tatimundu, Itikamili na anyongomundu, ajaula kutinha anju. Anyonga Itikamili apomwila kwa kushangia ni ega jawe jakavé ja utamwa. Itikamili vatandaa anyongomundu kwapeleka pang'wili akapomolele.

“Ukate wongi niliona kutenda nakupimi ni makili gakupangana indu engi.” Apwata a nyongomundu Itikamili.

Lishomo Iya 2

Ileka ileka yamaena ikopeke mulongo wa Itikamili

Itikamili na anyongomundu a katamatama pahina ngongo. Anyongovawá nakupakavé ni ali jamboni ni vena aonekina atotokeli tokeli. Itikamili ngivanyakwila kwajemeka.

Wawili atatimundu Itikamili, a kashivana apaginá ma lengo muni ni anyongovao naku pakavé ni makili, kwayong'onyea mmahupomo mwaa akavé ni ndumbo ni atendita kuvina. Mala pamaena Itikamili atakushimwa ni kwashashila kanung'unamundu ukate uwawená kutenda nakupangana maengo maa.

Nambu anyongovawava nakupiyanongílae ni ajangula.

“Ata mmone hole né na nyongovino pakaia pani.”

Eno kaikege vavena valiganisha limu lya pakaia ajaula kwalola anyonga Itikamili.

Aikegi vamu apangina maengo kushipitali ni vangya akavé vaukombó kutangana itau yamboni.

Angotavená vajangatilá muni maengo gapakaia ni aletita letita yakulya. Alongilae na nyonga Itikamili ni atakutangana itau yambome ni voa ataku ekaeka.

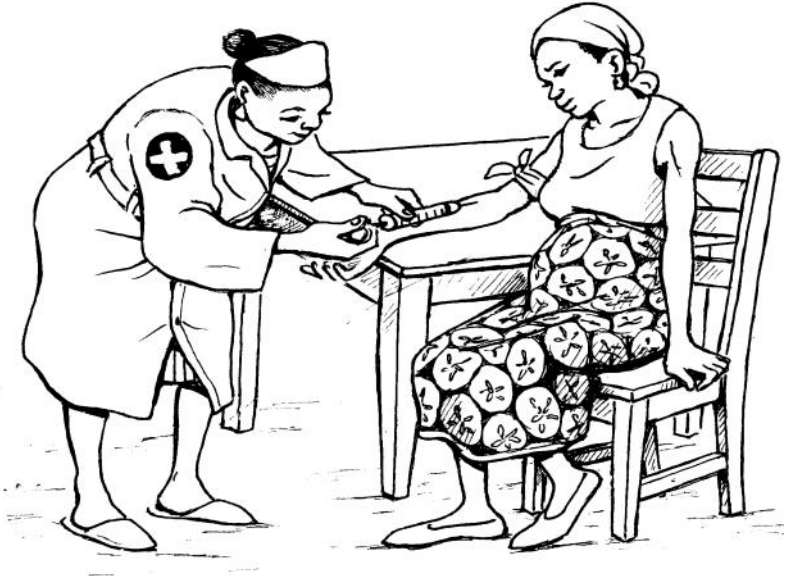
Itikamili ata kuhangana mwaha ukwawona anyongomundu akaekaga pamaena kwa itau ivatanganila venavee.

Itikamili, kwa ela ela, ajoini ukate wakavé kujiko, indu yapwatitá ya ugomi wanyongolo, ukate walongilae. Jono nakupakajoa yowa ipwatikayee, nambo jono a kajoa kutenda atati mundu nakupajoinginae na anyongomundu. Pangi a tati akajambula ukimwi (idudu ileta ukimwi) kwa aikegi vakajendanako ugoni. Atatimundu nakupakaimanya kutenda vená avi ni ukimwi, nganmona venava nakupakawala kondomo (mwingilo wawala kushinena) au ndela jengi jakuligongela kwa kutenda vakengelele anyongolo. Pangi anyongolwava ajambwi ukimwi wa tativao, ni eno, mwanó tajambú kwanyongolo.

“Mwenga itaki ng’iki kushipitali kukupema egejé. Pangi uvi ukimwi.” Ene apwatitá aikegi vala (mpulumela) kwantangi anyonga mwana.

Anyonga Itikamili ajaula kushipitali mpulumelo vapema, akapiya myae ishopoke muluhoko ewa nyongolo. Ukopoa myai nakupivina. Anyongovao akatama kulemdelela kutola majibo.

Linjova lyavena anyongovao antangi Itikamile malôve gangi: anyongolo ajambwi ukimwi, pangi mwano shavé elaela. Anyogovao vajakie intela ya kinga. Ni wa kujangati kulimba paega vandu va ukimwi ni ukengelela. Naku pakavenaku mitela ya ukimwi yamboni muni (anti retro virais) palidea. Anyongomundu atakuhangaika, ková kwapala kupata mitela ya kinga ya ukimwi kwa kutenda mwana unampate ukimwi?

Amma ajingi kuvina, idudu ya ukimwi ikoliti. Amma avi ni ukimwi, vena avi ni ilonda paegapa. àjambwi shitamwa shaukimwi.

Itikamili akota: “Ne timenako ukimwi mwaa ukwakamula amma?”

“Mena, kona mwé mmi ni ushwei timma nakupata.” Apwata ampulumela. Ampela Itikamili ndela jambone yakwashunga anyongovao ni hakili yambone. Ya kutenda alye yakulya yambone.

Itikamili avelá mundu jwukung’ovalela pakaia pala.

Mwana wapwagiti, anyongolo akavé vakueshukana. Vena antola mwana ni ukokoleka ni a kagutaga “Analogiti”. Anyongolo mwana a wela, ni Itikamili ampela mwana lihina lya Nalagiti.

Itikamili antola mwana mmahoko gako ajenda kutama pahina nkongo. Atenda, “Timanakunneka kuvé mwa keva, mwé mwana mwanango,” apwata Itikamili.

Lishomo Iya 3

Atali kwa ulongo wa Itikamili

Itikamili atamiti pahina nkongo annia shakulya mwana (Nalagiti) Itikamili innong'ilaе akakopoki mundu jwa pakaia pala au nnongomundu anjongei Nalagiti. Nambo kuvé anyongomundu awile mwaa wa ukimwi, vandu atakujohoka kunjongea mwana jola mwaa wa kutenda tajambule ukimwi.

Vandu vamuliganisha, ni vandu vanjangatila Itikamili kunpeke o mashiwa ni mashi gambone gakumpé mwana ung'wela. Itikamili avi nikuhangana wammwene kujimbala mwana.

Nnombomundu Itikamili, jwankema Shiteleko apwata nana: “Né mbakuleka kushomoko kama mwenga ni Lauma innekite ela.”

Itikamili atenda: “Mena, nshoko kujômo mashomogino, eno kulongi mutijangatili.

Pangi jé kulongi Lauma tahuji kushoma shigola.”

“Kushigola mwakajendi maa, munakini ni vandu vakwanong’é kaikege shinjambu ukimwi au itamwa engi (shipapo, shitonono).”

Shiteleko atenda: “Né, mbala kushoma muni ni shimanakupala kwakágu mavatinyu.”

Linjova limu aika anjombavao Itikamili, ajingi kupwata nana “Kwa ila itu, atativinu kuvé a wile, eno shilambo shangu.”

Itikamili atenda, “Nambo twé nakupitivinako liutu lya kutama,”

Anjombavao atenda: “Né mwé wangali, wambone, nambo kulongi tindole. Kwa eno eno nintangi, kutenda neme ngonda, nnepá namwe nushu kwa yakulya impala ugongolee.”

Uwiko onoho, a Hungo ankota Itikamili: “Twé tipá kuama pambane?”

“Mena anjombavitu akiti tinaame, nambo yakulya itipala kulêmehe tilepa kwa nushu.”

Ahungo akokoleka, atenda “Eno tivanakuhigala yakulya yakutosha.”

Itikamili atenda: “Twé ibidi tipangani shindu sha kulama njala.”

Itikamili ni Itibudo, antó mwana makilokilo kujau kushipitali kumpema nshito. Pavandivandi shokoni Itibudo ammwé munalômi jumu, ngakita: “Jonajo munalômyojo jwa kambekea lukangane. Pangi j~e jonojo tatijandakili shitami shitu.

Ampulumela atenda: “Mwana avi ni hali jambone. Nambo itaki atame myee pashopoki, munneta shimpeme kavena, pangi avi ni ukimwi.

Ni vena vatangi Aitikamili ni Aitibudo mwaa wa indu yambone ya vashanda ni kavale vatanga jimu kutenda: “Mwaa mangotamwenga vákeva, ata akaikiti kanalômi kuika kunnyenganyenga, kumpêkea shakulya ni indu engi kwa kutenda njendi ugoni munapale. Itaki mulishungi, munajonakie kunnyenga. Jivi atali jikolongwa jakunjukutia ndumbo ni kunjambukia ukimwi ni itamwa engi ya kujambwana mugoni.

Kama njendite enee timujilagie egajinu.”

Itibudo ajingi kuhangaika: Kwa munalômi juvapili lubangili jôla pangi je shannoe kwa kupala kujendanako ugoni.

Itikamili, Itibudo ni Ahungo, a kalikubalia kutenda tavã nakojenda ugoni mpaka kulômbigwa kwao.

Lishomo Iya 4

Itikamili apata mahovalelo ga shitamilo

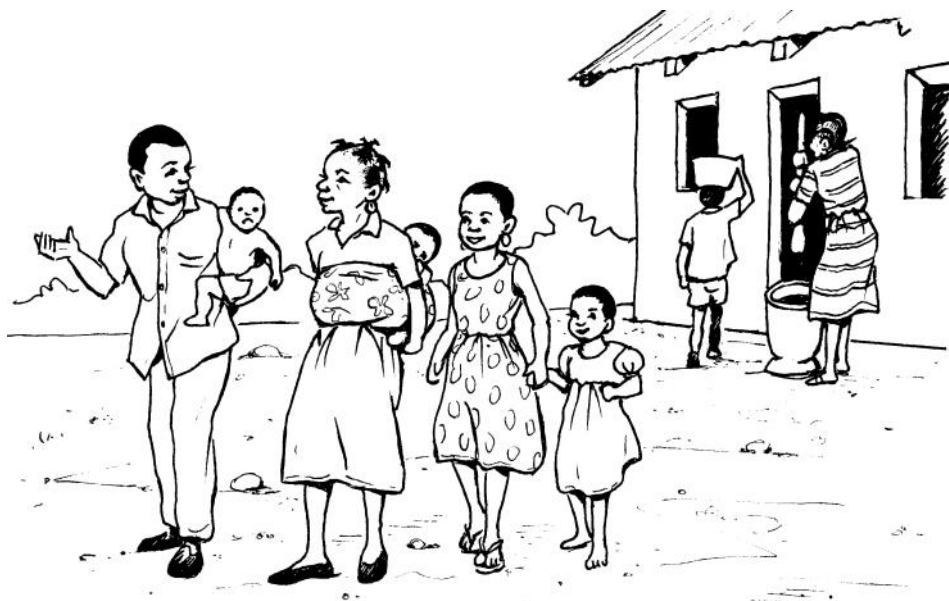

Gapetite manjôva gamaena, Itikamili nakannung'unamundu akalagaga. Itikamili wawile atatimundu na anyongomundu gakanema kweli malelelo gakanung'unamundu. Manjôva gangi angota vena agolíka, wangalyela, nambo Itikamili atakulilimba kweli kwa kutenda kanung'unamundu apate shakulyela. Mala pamaena, Itikamili atakutotokela kunnela mwana nkêva kwa lihutu lyanyongolo.

Nshada ja kaia jimu, jwankema Lauma ukate ongi
ajawila kunnola Itikamili. Jono akangega
nning'unamundu ni akita nana kwa kila manjove:
“Itikamili, tijenda tawowa kuliganisha?”

Itikamili ajangula, “Leleno mena, minimaengo,
gamaena gakupangana ene ajibuitá kwa kila mashova.”

Linjôva limu ndadamundu Itikamili, Hungo, atanga kutenda; “Nenga tinyauli kokó, pangi jé tinakalijigani indu engi.”

Itibudo atenda: “Né tinyau ela ela pangi tinakavenako kaganja vangi.”

“Itikamili atenda, mungege Nahale ni Nalagiti.”

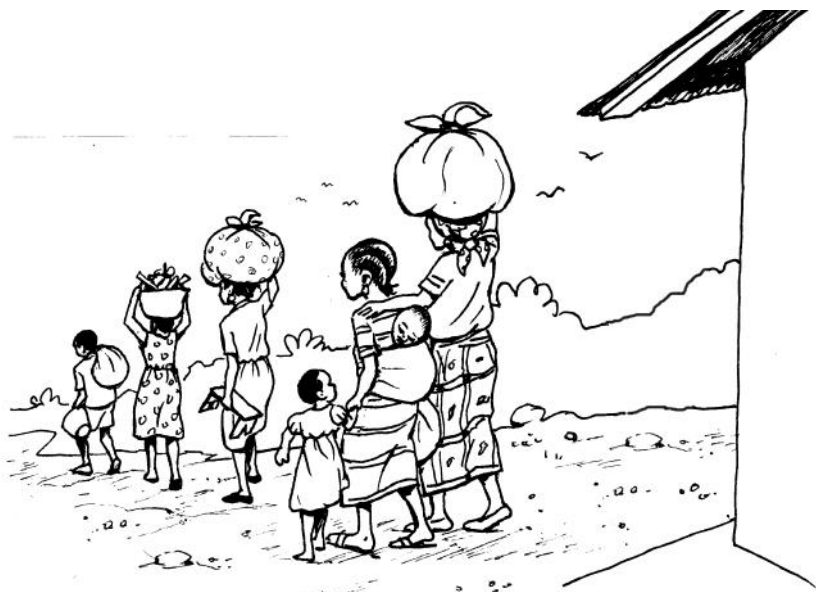
“Shiteleko ni nenga (Itikamili) tititame pakaia pani, takapangana maengo gangi.”

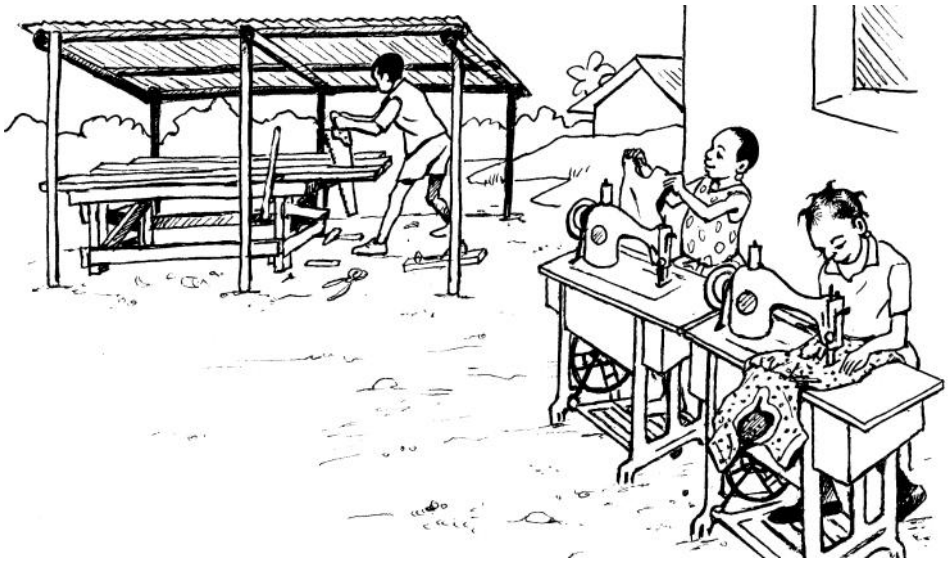
Ukate wahujita kanung'unamundu kuliganisha,
ajingi kuntangani Itikamili kwa hali, yangonda wa
kuliganisha, jono ahamuwa kuliangiana ela ela.

Kanahota va kuliganisha valeka angota vena
akalêma ngonda wakuliganisha ni ngivalevila ela ela
ugega yakulya yakulyela ni engi yakuemelea
kushokoni. Angotavená alemite pamaena ngônda
wakuliganisha ni kujingi kuvé ni yakulya yakulyela
kuliko myaka yakunyuma.

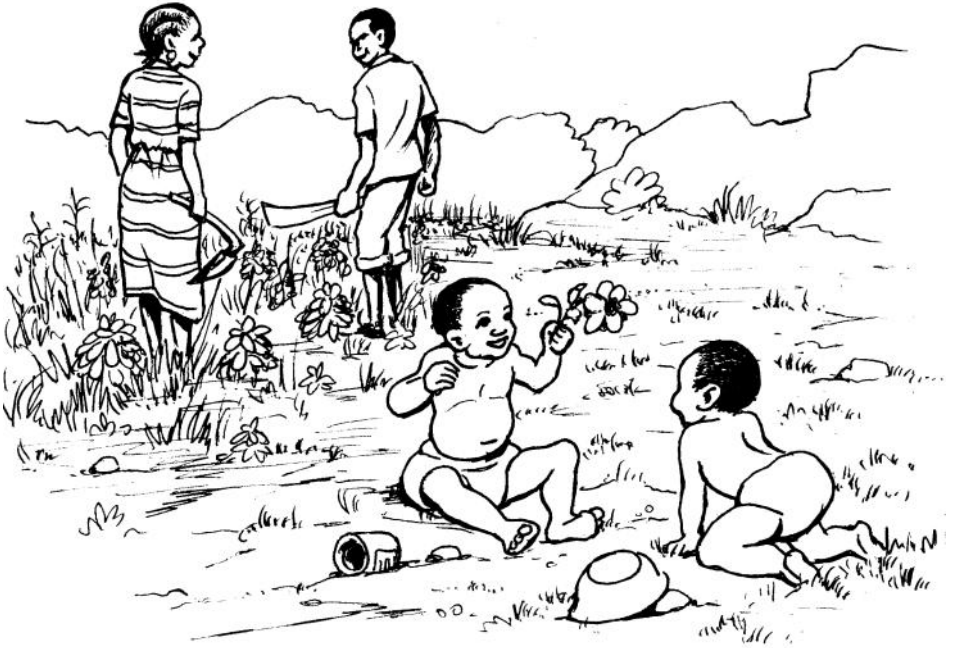
Linjova limu, anjombavao Itikamili atuma ntenga wapate Itikamili. Anjombavao apwata muntenga mó kutenda; “Aititikamili nakanung’unavinwava mmoki panyumbapa ni muleki ngonda watativinoho monalême kavena.”

Itikamili ajingi kushikitika. Kaikegi vangi vakuliganisha vahikitá kunno Itikamili na kanung’unamundu vakema angota Itikamili kujau kutamanako. Angotavena anjangatilá Itikamili ukate wavinitá anyongomundu. Angotavená atamitá vandivandi ningonda wakuliganisha. Itikamili nakanung’unamundu ahama, ajau kutama ni jonajo juvakemita jola. Jonojo vajangatila akavale kutenda ahuji kushigola maa. Anjombavao Itikamili ngaigalanako nyumba ni ngonda wa tativao akashivana hola.

Itikamili ni kanung'unamundu voa mpaká Nahale, alémita mungonda wakuliganisha ukate wahujita kushigola.

Itibudo ni Hungo ela ela alijigana kutota shalahane. Ni kanahota va kuliganisha vajangati angotavená kuhemé yalahane yao. Shiteleko alijigana kuvé pundi kushalaha mbau mushiwanda shakuliganisha. Itikamili na kanung'unamudu ajingi kushwali muliganisha. Na kupakokwive muni Itikamili na kanung'unamundu ukagula malôve gabone gagajowa konokwaga.

Itikamili innong’i kweli wa mmwé a kahika Lauma kunjangati kulêma, ngati kashivana vavena avi pamo akakinaga.

Itikamili antangi Lauma, “Shitami shitu shivi shakulêma, nambo pamba tivi kuhovalela.”

Lishomo Iya 5

Kaia ja Itikamili alijigana matamilo ni mwaa wa ukimwi

Pupetite mwaka umo, linjova limu Itikamili antangi Lauma kutenda. "Vandu va mu liganisha atijangati pamena muni! Vahamini vamuliganisha monó akatipekea kulêma mmigondayao. Angotavena atakutijigana ndela ja kutenda tililei takashinyete. Angotavena akavé vakuaminika muni ni vambone ni twenga."

Gapetite manjova gashopoki, vandu va muliganisha apangana lianja lipwatika mwaa gani wakulikengelela ukimwi.

Vashomea vandu vapakaia voa vakavela, ni ajeteka lene lianja. Itikamili, Itibudo ni Hungo akavé pamo kujeteka lene lianjele, Lauma ni Shiteleko ela ela.

Munahota jumu jwa vandu vajetekia lianja ammandakila Itikamili. "Twé timpala mwengapa nakanung'únavinwava mwa jangatí, vandu kutenda amanye kulikengelela shitamwa sha ukimwi. Ng'ani jwa manyite maa kukengelé shene shitamwé kama mwengapa? Ni nangotamwé mahowa nkombwi kushoma maa. Vandu aimanyite kutenda, mangotamwé mu gamanyite mahamaha malove ga ukimwi." Angotavena akubali ukemigwa kola, ni avé vakuhangana.

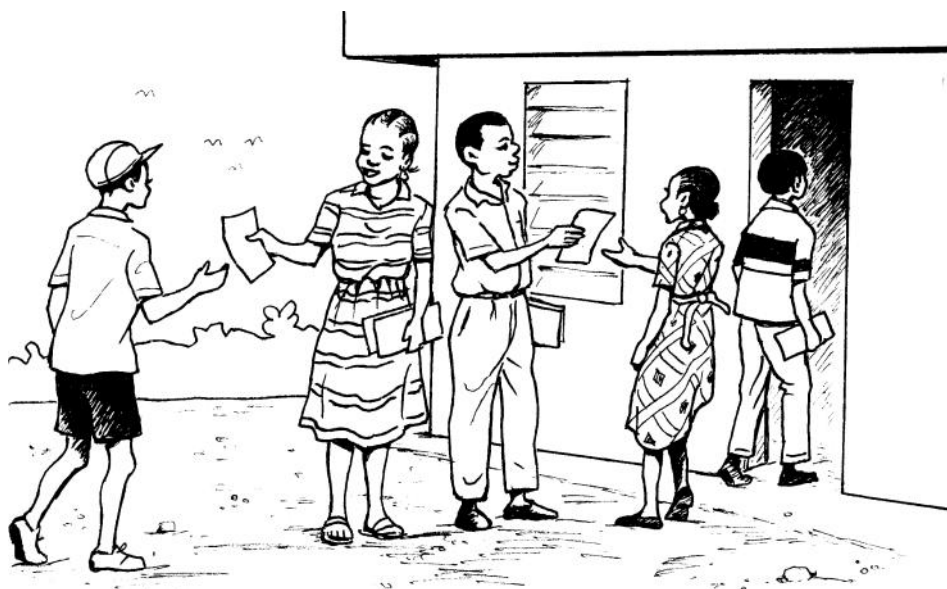

Itibudo a shokola kwa shomea vandu mikutulu ishokoishoko. Kwa kulimbua ni ukalamuka, maji vená vatenda vandu shonde, kwa kutenda vandu ajoe yakwele yakulema ya ukimwi. Kwa kujombiana maji vena avela vakushomea palikaia pawapa ni vandu vamaena ata kuvela ni kujeteka munkutulo wako.

Hungo ashokola kulemba mashanamu kulongokea ni lugajako, kwa kutenda utumiki mmakundi ga vandu vakulijigana. Jono akajandiga makalatashi au mahamba gi gatangina mwaa wa ukimwi ni ndela jakwalwaha vandu va ukimwi. Yowa ene ajandika ni luga jaku Hungo.

Itikamili ni Lauma ata kwajangatila kwalalika vandu kwa kutenda avé munkutulu wa vandu vakulijigana. Ni ela ela, akalimbia muni ni apangina maengo gambone gamuntiane (kulijigana). Angotavena vakapé hagamilo muni ja kwatangila vashanda. Ukate hongu vashanda a wena kutenda kuvé munalômi ni kujenda ugoni. Lauma vatangilá vashanda kutenda jonojo ni Itikamili tava nakupangana au tava nakujenda ugoni mpaka kulombela au kulombigawa. Ni kona a lombi pala tava vakujoigana ni vakuaminiana mundu ni ng'ánamundu, kwahovalela tu anganamudu au ahanamundu.

Itikamili ni Lauma alombana, akavenako mwana jumu. Linjova limu, ulongo ukolongwa uhimingana paina nkongo wapolitá muni Itikamili. Itikamili ajingi ukokoleka, né "Nakayovalela pamba kutama na amma na kalongelaga."

Nahale, jwakavenako myaka nsheshe ya shipwagilo ukate wa kawela akatatimundu, atenda "Kungong'ela atati ana amma, né mona ngati akatati akavi mpaka lelenu akavialipuniti, kwa twenga."

LIDEMO.NET
LÍNGUAS DE MOÇAMBIQUE